

ТЕМА 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ КОРУПЦІЇ

1. **Поняття корупції**
2. **Причини корупції**
3. **Наслідки корупції**
4. **Завдання емпіричного вивчення корупції**
5. **Правові основи запобігання корупції**
6. **Поняття і класифікація основних принципів запобігання та протидії корупції**

1.1. Поняття корупції

Термін корупція походить від сполучення латинських слів *correi* - обов'язкова причетність декількох представників однієї із сторін до однієї справи, а *ruptere* – порушувати, ламати, пошкоджувати, скасовувати. Так утворився самостійний термін – *corruptere*, що означає участь в діяльності декількох осіб, мета яких полягає у «псуванні», «руйнуванні», «пошкодженні» нормального розвитку судового процесу або процесу керування справами суспільства. У римському праві «*corruptere*» означало «розламувати, псувати, пошкоджувати, фальсифікувати свідчення, збезчестити незайману», але у той самий час і «підкуповувати суддю (претора)».

Передбачалися як окремі важливі позови *actio de albo corruptio* – проти того, хто пошкодив або змінив виставлений текст преторського едикту на білій дошці (*album*) для публічних оголошень, що писалися чорними або червоними літерами. Або наприклад, *actio de servo corrupto* – позов, який подавався будь-якій уповноваженій особі проти того, хто морально розбестив чужого раба (змусив його скоїти злочин).

Також у римському праві цим терміном позначалася діяльність кількох осіб, спрямована на порушення нормального ходу судового процесу або управління суспільством.

До корупційних відносилася ціла низка діянь, пов'язаних із фальсифікацією і псуванням державних документів, з підкупом суддів або з моральним розбещенням чужого раба.

Протягом наступних майже тисячі років, у період середньовіччя, поняття «корупція» набуває такого виключно церковного, канонічного значення як омана, спокуса диявола. Близько 500 років тому інквізитори сприяли швидкому завершенню боротьби латинської мови з її грецьким корінням, що тривала більше двохсот років. Результатом цього стала заміна

терміну «каталіз» (відгрец. *katalysis* – руйнування, розкладання, знищення) на латинський «корупція». *Corruptibilitas* – означало тлінність людини, схильність до руйнування, але аж ніяк не його здатність брати і давати хабарі. Корупція в богослов'ї католицизму стала проявом гріховності, бо «гріх є беззаконня».

Сучасне поняття корупції починає складатися на межі Нового часу з початком утворення централізованих держав і правових систем, що існують і нині. Важливий імпульс до осмислення корупції в сучасному розумінні дають праці Нікколо Макіавеллі. Він порівнював корупцію з хворобою, наприклад, сухотами.

Спочатку її важко розпізнати, але легше лікувати, якщо ж вона запущена, то її легко розпізнати, але вилікувати важко, зазначав великий італійський філософ і політичний діяч XVI століття. Так само й корупція у справах держави, продовжує автор, якщо вчасно виявити недугу, що починається (це можуть зробити лише мудрі правителі), то позбутися її неважко, якщо ж вона запущена так, що будь-кому видно, то ніяке зілля вже не допоможе.

Згідно з Макіавеллі, корупція - це використання публічних можливостей у приватних інтересах. У подальшому акцент у розумінні корупції був перенесений на її кримінологічну та кримінально-правову сторони. Томас Гоббс через століття напише в «Левіафані»: «люди, що хизуються своїм багатством, сміливо скоюють злочини, сподіваючись, що їм вдасться уникнути покарання шляхом корумпування державної юстиції або отримати прощення за гроші або інші форми винагороди». До них він відносив «тих, хто має багато могутніх родичів або популярних людей, що завоювали собі високу репутацію», що наважуються порушувати закони в надії на те, що їм вдасться чинити тиск на владу, що виконує закон.

Корупція, за Гоббсом, «є корінь, з якого випливає в усі часи і за всяких спокус презирство до всіх законів». Якщо говорити про сучасне поняття корупції, то найпростіші визначення корупції можна знайти в словниках. У тлумачному словнику Ожегова, корупція – це моральний занепад посадових осіб і політиків, що виражається у незаконному збагаченні, хабарництві, розкраданні.

У Короткому словнику іноземних слів корупція – це підкуп, продажність громадських і політичних діячів, посадових осіб, які використовують посаду, що вони обіймають, з метою особистого збагачення.

Однак існують й інші визначення цього поняття. Визначення, що найчастіше використовується, охоплює широке коло протиправних діянь, – це зловживання громадським або приватним службовим становищем для особистої вигоди.

Крім цього загального визначення, існує така ж безліч різних визначень корупції, скільки й проявів самої проблеми. Визначення розрізняються залежно від культурних, правових або інших особливостей. У самих визначеннях немає згоди в тому, які конкретні дії необхідно включити, а які

виключити. Проблемою такого визначення є те, що воно не підходить для всіх культур і суспільств.

Також те, що вважається корупцією в одному суспільстві, може не виявитися такою в іншому. Тим не менш, у кожному суспільстві можуть відбуватися дії, які засуджуються з культурних причин, а також очікування, що покладаються на виконавців публічних функцій.

У зв'язку з цим, існує цілий ряд різних визначень поняття «корупція». Наприклад: Transparency International – неурядова організація для боротьби з корупцією та дослідження рівня корупції у всьому світі – пропонує таке визначення: «Корупція має на увазі таку поведінку посадових осіб державного сектора, як державних службовців, так і політиків, через яку вони самі або їхні близькі неправомірно і незаконно збагачуються внаслідок зловживання державними повноваженнями, що були їм надані».

Корейська незалежна комісія по боротьбі з корупцією закликає розкривати випадки, коли «будь-яка державна посадова особа зловживає становищем чи повноваженнями і порушує закон під час виконання посадових обов'язків з метою отримання вигоди для себе або третьої сторони».

Згідно з дефініцією Азійського банку розвитку, під корупцією розуміється така «поведінка посадових осіб державного і приватного сектора, внаслідок якої вони самі та/або їх близькі неправомірно й незаконно збагачуються, або примушують до цього інших через зловживання становищем, в якому вони знаходяться».

У Цивільній Конвенції про боротьбу з корупцією «корупція» означає прямі чи опосередковані вимагання, пропонування, дачу або одержання хабара чи будь-якої іншої неправомірної вигоди або можливості її отримання, які порушують належне виконання будь-якого обов'язку особою, яка отримує хабара, неправомірну вигоду чи можливість мати таку вигоду, або поведінку такої особи.

Сьогодні ми з упевненістю можемо сказати, що у світі існує така ж безліч інших визначень корупції, як і проявів самої проблеми. Однак, незважаючи на загальне бажання дати уніфіковане, єдине визначення корупції, що влаштувало б усіх і підходило для всіх, ця місія не мала успіху.

Визначення розрізняються залежно від культурних, правових або інших особливостей.

Розглядаючи питання визначення терміну «корупція» за радянських часів, слід зазначити, що термін «корупція», як відзначалося раніше, взагалі заперечувався радянською правовою думкою.

ак, термін «корупція» був введений у вжиток лише наприкінці 80-х років ХХ сторіччя. Замість нього використовувалися терміни «хабарництво», «зловживання службовим становищем», «попуск» тощо.

Після офіційного введення термін «корупція» дуже швидко набув популярності, що призвело до його масового вживання як науковцями, політичними діячами, так і пересічними громадянами. Разом з тим, вживаючи це поняття, автори вкладали в нього різний зміст. При цьому під корупцією

розумілося будь-яке зловживання владою будь-якою особою, яка наділена владою.

Корупційна злочинність є складовою більш широкого суспільного явища – корупції. Тому, розгляд цього виду злочинності доцільно розпочати зі з'ясування сутності корупції. Тим більше, що вона залишається малодослідженою, і є чинником, що реально загрожує національній безпеці України.

У загальному вигляді корупцію можна визначити як соціальне явище, яке охоплює всю сукупність діянь, пов'язаних з неправомірним використанням особами наданої їм влади та посадових повноважень з метою задоволення особистих інтересів чи інтересів третіх осіб, а також інших правопорушень, що створюють умови для вчинення корупційних діянь або їх приховування.

Сутність корупції полягає у тому, що вона має:

соціальну обумовленість;

свою «ціну», яку платить суспільство за її існування;

негативний вплив на всі сфери суспільного життя;

транснаціональний характер;

економічні, політичні, правові, психологічні та моральні аспекти;

здатність постійно пристосовуватися до нових реалій життя.

Таке розуміння корупції є відправним, вимагає не обмежуватись у боротьбі з нею лише правовими заходами, переважно у формі юридичної відповідальності за корупційні діяння, а застосувати комплекс економічних, політичних, організаційних та інших заходів протидії.

У кримінологічному аспекті корупція характеризується низкою ключових ознак:

вона можлива лише у сфері діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування;

її суб'єктом може бути тільки особа, наділена владою чи посадовими повноваженнями;

корупційні відносини виникають внаслідок зловживання особою, наділеною владою чи посадовими повноваженнями, своїми повноваженнями. Тут вони виступають предметом торгу, в результаті якого суб'єкт одержує певні блага як матеріального, так і нематеріального характеру.

Отже, корупцію складають такі діяння, що вчинені особою, наділеною владою чи посадовими повноваженнями, з метою задоволення корисливих власних або інтересів інших осіб. Неправомірність або й неетичність діянь посадової особи та їх спрямованість на задоволення корисливих інтересів по суті визначають, які саме діяння відносяться до категорії корупційних.

Глибше й точніше з'ясувати соціальну сутність і правову природу корупції допомагає встановлення механізму корумпованої поведінки. На наш погляд, він може проявлятися у двох варіантах.

В першому випадку має місце взаємодія двох суб'єктів, кожен з яких прагне задовольнити свої корисливі інтереси (скажімо, давання – одержання «хабара» неправомірної вигоди);

у другому – корумпована поведінка зводиться до дій лише однієї особи, яка самотійно задовольняє корисливі інтереси, зловживаючи наданими їй посадовими повноваженнями (наприклад, розкрадання державного майна з використанням свого службового становища).

Обидва варіанти об'єднує те, що суб'єкт корупційних діянь задовольняє власний інтерес чи інтереси третіх осіб за допомогою неправомірного використання наданих йому владних повноважень.

Для порівняння хотілося би звернутися до ст. 1 Закону України «Про боротьбу з корупцією» 1995 року, який уже втратив свою чинність. Під корупцією у цьому Законі розумілася діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, спрямована на протиправне використання наданих їм повноважень для одержання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг, а корупційними діяннями було: а) незаконне одержання особою, уповноваженою на виконання функцій держави, у зв'язку з виконанням таких функцій матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг, у тому числі прийняття чи одержання предметів (послуг) шляхом їх придбання за ціною (тарифом), яка є істотно нижчою від їх фактичної (дійсної) вартості; б) одержання особою, уповноваженою на виконання функцій держави, кредитів або позичок, придбання цінних паперів, нерухомості або іншого майна з використанням при цьому пільг чи переваг, не передбачених чинним законодавством.

З прийняттям нового Закону України «Про запобігання корупції» 14 жовтня 2014 року корупція визначається як використання особою, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до

протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей

Таким чином особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування має ціль отримати неправомірну вигоду, а саме – грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, які обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав.

Зміст цього поняття визначає, що **предметом неправомірної вигоди є:** а) грошові кошти; б) інше майно; в) переваги; г) пільги; д) послуги; е) нематеріальні активи.

У Законі України також дається визначення поняття корупційного правопорушення. Корупційне правопорушення це □ діяння, що містить ознаки корупції, вчинене особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, за яке передбачено кримінальну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність.

2. Причини корупції

Загальні проблеми. Корупція, її масштаби, специфіка і динаміка - наслідок загальних політичних, соціальних та економічних проблем країни. Як вже зазначалося, корупція завжди збільшується, коли країна знаходиться у стадії модернізації. Україна переживає зараз не просто модернізацію, а докорінну ломку громадських, державних, економічних, соціальних і психологічних підвалин. Тому не дивно, що вона слідує загальним закономірностям розвитку, в тому числі - негативним.

Зв'язок між корупцією та породжуваними її проблемами двосторонній. З одного боку, ці проблеми посилюють корупцію, а їх рішення може сприяти зменшенню корумпованості. З іншого боку, масштабна корупція консервує і загострює проблеми перехідного періоду, заважає їх вирішенню. Звідси випливає, що по-перше, зменшити і обмежити корупцію можна тільки одночасно вирішуючи проблеми що її породжують; і,

по-друге, вирішенню цих проблем сприятиме протидія корупції з усією рішучістю у всіх напрямках.

До загальних проблем породжених корупцією, відносяться ті, які властиві не тільки Україні але і більшості країн, що знаходяться в стадії модернізації, в першу чергу - переживають перехідний період від централізованої економіки до ринкової. Ось **деякі з цих проблем.**

1. Труднощі подолання спадку тоталітарного періоду. До них відноситься, насамперед, повільний відхід від закритості і непідконтрольності влади, які, безумовно, сприяли процвітанню корупції.

Інша обставина - подолання злиття влади й економіки, властивого тоталітарним режимам з централізованою системою управління економікою.

Природний розподіл праці між владними інститутами, покликаними створювати умови для нормального функціонування економіки і вільними

агентами ринку досі не сформувалося. Адміністративні органи в Україні, особливо на регіональному рівні продовжують грати на економічному полі за тими правилами, які встановлюють самі для себе. Така ситуація неминуче породжує корупцію.

2. Економічний занепад і політична нестабільність. Зубожіння населення, неспроможність влади забезпечити державним службовцям гідне утримання підштовхують і тих, і інших до порушень, що призводить до масової низової корупції. Це підкріплюється старими радянськими традиціями блату.

Одночасно постійно усвідомлюваний політичний ризик довготривалих вкладень, важкі економічні обставини (інфляція, незграбна і недоречна присутність держави в економіці, дефіцит чітких регулятивних механізмів) формують певний тип економічної поведінки, розрахованої на найкоротшу перспективу, більший, хоча й ризикований прибуток. Такому типу поведінки дуже близький пошук вигоди за допомогою корупції.

Політична нестабільність формує почуття невпевненості й серед чиновників найрізноманітніших рівнів. Не маючи в цих умовах жодних гарантій самозбереження вони також легше піддаються спокусі корупції.

умовах економічної кризи держава часто намагається, як це робилося в Україні, посилити податковий прес. Це розширює зону тіньової економіки, а отже, сферу корупції.

3. Нерозвиненість і недосконалість законодавства. У процесі перетворень, оновлення фундаментальних основ економіки і економічної практики, істотно переганяє їх законодавче забезпечення. Досить нагадати, що в Україні приватизація (її партійно-номенклатурний етап) проходила поза чіткого законодавчого регулювання і жорсткого контролю.

Якщо раніше, при радянському режимі, корупцію часто породжував контроль над розподілом основного ресурсу - фондів, то на початкових етапах реформи чиновники різко урізноманітнили сфери контролю: пільги, кредити, ліцензії, приватизаційні конкурси, право бути уповноваженим банком, право реалізовувати великі соціальні проекти і т .п. Економічна лібералізація поєднувалася по-перше, зі старими принципами чиновницького контролю над ресурсами, а по-друге з відсутністю законодавчого регулювання нових сфер діяльності. Саме це є однією з ознак перехідного періоду і служить одночасно благодатним ґрунтом для корупції.

Дотепер зберігається значна законодавча невизначеність у питаннях власності. У першу чергу це стосується власності на землю, нелегальний розпродаж якої породжує рясний потік корупції. До цього слід додати безліч погано визначених перехідних форм змішаної власності, які розпилюють відповідальність і дозволяють комерсантам почуватися чиновниками, а чиновникам - комерсантами.

Дефекти законодавства проявляються і просто в поганій якості законів, в недосконалої всієї правової системи, в нечіткості законотворчих процедур, в наявності норм які створюють додаткові можливості для корупції.

4. *Неефективність інститутів влади.* Тоталітарні режими будують громіздкий державний апарат. Бюрократичні структури стійки і добре пристосовуються до виживання при найважчих потрясіннях. При цьому, чим енергійніше перетворення, тим більше енергії і винахідливості витрачає апарат на власне збереження. У підсумку навколишнє життя стрімко змінюється, а бюрократичні інститути і, отже, система управління відстають від цих змін. У пізньому Союзі і "ранній" Україні було особливо чітко видно, як реагувала система управління на все більш складні та більші проблеми: плодила свої системні вади, збільшуючи апарат, вводячи додаткові ієрархічні рівні управління, створюючи величезне число безвідповідальних координаційних структур.

Підсумок простий: чим складніша і незграбніша система управління, чим більше невідповідність між нею і проблемами, які вона має вирішувати, тим легше в ній вкоренитися корупції.

На перших стадіях перетворень державі особливо важко навчитися усією міццю державної машини, усією силою закону захищати права власності, забезпечувати неухильне дотримання прав ринкової гри. Не відчуваючи такого захисту від держави, підприємець шукає її у конкретних чиновників. Так встановлюються зв'язки які легко перетворюються в корупційні.

Неефективність держави підтверджується і тим, що після руйнування номенклатурної системи не з'явилося сучасної системи відбору та просування державних службовців.

У результаті нова хвиля чиновників містить чимало пройдисвітів, що йдуть на державну службу для використання свого службового становища в цілях дуже далеких від благородних. Нерідко зустрічається пряме делегування "агентів впливу" з комерційних структур в адміністративні. В останні роки це стало нормою.

5. *Слабкість громадянського суспільства, відрив суспільства від влади.*

Демократична держава в змозі вирішувати проблеми тільки в кооперації з інститутами громадянського суспільства. Погіршення соціально-економічного становища громадян, що завжди супроводжує початкові стадії модернізації, викликане цим розчарування, що приходить на зміну колишнім надіям, - все це сприяє відчуженню суспільства від влади, ізоляції останньої.

Тим часом ні низова, ні верхівкова корупція не можуть бути придушені без зусиль громадських організацій.

6. *Неукоріненість демократичних політичних традицій. Проникненню корупції в політику сприяють:*

- несформованість політичної культури, що відбивається, зокрема, на процесі виборів, коли виборці віддають свої голоси за дешеві подачки чи піддавшись явною демагогії;

- нерозвиненість партійної системи, коли партії не в змозі брати на себе відповідальність за підготовку і просування своїх кадрів і програм;

- недосконалість законодавства, яке надміру захищає депутатський статус, не забезпечує реальної залежності виборних осіб від виборців, провокує порушення при фінансуванні виборчих кампаній. Тим самим подальша корумпованість представницьких органів влади закладається ще на етапі виборів.

Реальна політична конкуренція служить противагою і обмежувачем для корупції в політичній сфері, з одного боку, і для політичного екстремізму - з іншого.

Політична конкуренція - це один з механізмів контролю над діями політиків, що забезпечує виконання взятих політиком зобов'язань.

У результаті знижуються шанси політичної нестабільності.

Фіктивне політичне життя, відсутність можливості для політичної опозиції відповідально впливати на ситуацію підштовхують опозиційних політиків розмінювати політичний капітал на економічний. При цьому, з урахуванням інших умов, здійснюється плавний перехід від напівлегітимного лобізму до відвертої корупції.

Специфічні українські проблеми. Описані нижче проблеми є продовженням тих, які по прояву або походженням сягають корінням у радянський період. Деякі з них посилені умовами перехідного періоду.

1. *Слабкість судової системи* - Одна з основних проблем перехідного періоду. Ось деякі її прояви:

- бюджет і виконавча влада погано забезпечують утримання суддів і діяльність судів;

- слабо виконуються судові рішення;

- низька пропускну здатність господарських судів, а отже, різко збільшуються терміни розгляду справ у них, що нерідко паралізує комерційну діяльність;

- не вистачає кваліфікованих кадрів, відповідних вимогам нових економічних умов.

2. *Нерозвиненість правової свідомості населення* породжена тією ж причиною - укоріненою при радянському режимі системою партійного квазіправа. Крім слабого виконання законів та інших норм, крім відсутності культури і традиції використання правових важелів громадянами, проявляються й інші ефекти: зокрема, знижений правової імунітет призводить до того, що практично відсутній масовий опір "низовій" корупції.

3. *Звична орієнтованість правоохоронних органів та їх представників на захист виключно "інтересів держави" і "загальнонародної власності"* - типово російська проблема. Захист прав та інтересів громадян, у тому числі приватних власників, які ще не стала центральним завданням. У результаті підприємці,

не знаходячи захисту у сфері права, шукають її в сфері вільної купівлі-продажу незаконних послуг чиновників.

4. Традиція підпорядкування чиновників не закону, а інструкції та начальнику має в Україні коріння більш давні, ніж 70 років комуністичного режиму. Це призводить до того, що спроби правового регулювання грузнуть в старій бюрократичній системі, що продовжує працювати за своїми власними законами, встановленим кілька століть тому. Отже, будь-яка антикорупційна програма в Україні повинна бути пов'язана з корінним реформуванням системи державної служби.

Економічні умови корупції. Державна корупція існує остільки, оскільки держава втручається у приватне, суспільне, економічне життя. Проблема в тому, що держава, реалізуючи своє призначення, зобов'язана здійснювати це втручання і в тому, наскільки ефективно воно здійснюється.

В економічній сфері останні роки відбувалися бурхливі зміни, з'являлися нові незвичні сфери та форми активності, до яких найважче пристосовувалися владні інститути. Саме тут найбільше відчувається зростання корупції. Нижче наводиться далеко не повний перелік основних сфер державної присутності в економіці, що заповнені корупцією.

1. Приватизація державної власності завжди служить серйозним джерелом корупції. В Україні ця обставина ускладнювалася масштабною приватизацією і слабкістю контролю за її ходом. Ще на початкових стадіях близько 30% всіх підзаконних актів з приватизації, за даними правоохоронних органів, містили порушення норм чинного законодавства. Практикувалося включення чиновників до числа акціонерів.

За даними МВС, кожний десятий посадовий злочин відбувався у сфері приватизації. Найбільш поширені порушення - привласнення грошових коштів і хабарі (неправомірна вигода). Майже в половині регіонів України до кримінальної відповідальності були притягнуті зайняті приватизацією чиновники з керівництва адміністрацій, територіальних комітетів з управління майном, фондів майна.

До цього доведеться додати численні випадки, які не підпадають під пряму кримінальну відповідальність: оцінювання приватизованих об'єктів за заниженими сумами, маніпуляції умовами конкурсів, скупка підприємств чиновниками через довірених осіб. Не випадково саме приватизація стала останнім часом полем для політичних сутичок, в яких головна зброя - компрометуючі матеріали і звинувачення в корупції.

2. Виконання бюджету та розподіл бюджетних коштів - ще одна благодатна сфера для корупціонерів. У числі основних причин - слабка дисципліна виконання бюджету при майже повній відсутності реакції на результати контрольних перевірок фінансових інспекцій.

Найбільш часто порушення, що завдають шкоди бюджету і нерідко пов'язані з корупцією, виникають за таких обставин:

- надходження податків і платежів до бюджету;

- отримання пов'язаних іноземних кредитів;
- залучення кредитів комерційних банків під гарантії і поручительства Мінфіну від імені Уряду; вексельні та інші кредити;
- необґрунтовано висока прострочена дебіторська заборгованість;
- нецільове та неефективне використання коштів.

За свідченням експертів, хабаром (неправомірною вигодою) супроводжується майже половина актів з видачі державних кредитів або з розподілу бюджетних коштів. Цьому сприяє незграбна податкова система, згідно з якою гроші, що збираються в регіонах, повинні потрапити у державний бюджет, а потім знову повернутися в регіон у вигляді трансфертів.

Розподіл бюджетних коштів здійснюється також через державні замовлення і закупівлі. До останнього часу і тут панували закритість і безконтрольність, які породжували нестримну корупцію. Особливо розкладаюча закритість і непідконтрольність при розподілі та використанні державних коштів існувала в Збройних Силах.

3. Банківська сфера в Україні почала перетворюватися однією з перших - на рубежі 80-90-х років фактично відбувалася ненормативна приватизація суттєвої частини державного банківського сектора. Створення системи уповноважених банків, яким передавалися в управління бюджетні кошти, в умовах високої інфляції було для останніх джерелом отримання колосальних прибутків. Природно, що і тут корупція пустила глибоке коріння.

Комерційний банк - юридична особа, якій на підставі ліцензії та чинного законодавства надано право здійснювати на комерційній основі банківські операції.

Співпраця чиновників з комерційними банками дозволила "цивілізувати" форми отримання хабарів і від традиційних конвертів (а потім - валізок) з готівкою перейти до пільгових кредитів, завищеними в десятки разів відсоткам закладами і до інших, більш витончених, форм подяки.

4. Протизаконний лобізм в законодавчих органах найважче піддається контролю і кримінальному переслідуванню, насамперед, через гіпертрофовану депутатську недоторканність.

Саме тому, із загального числа посадових осіб, притягнутих до відповідальності за дії які можна кваліфікувати як корупцію, законодавці складають не більше 3%. Невідомо, чи має бути розрадою ходяче по руках і шпальтам газет "меню" корупційних послуг в Верховній Раді з розцінками, на порядок меншими за ті, через які діють законодавці в багатьох країнах з більш розвиненою демократією.

5. Правоохоронні органи та економічна злочинність, поєднуючись, утворюють середовище, яке є суттєвою перешкодою для боротьби з корупцією. Створюються "комплексні бригади", які заробляють гроші на розвалі кримінальних справ; за хабарі організовується тиск правоохоронних органів на конкурентів в комерційній сфері, ці ж кошти використовуються для вимагання; чимало фактів надходження працівників правоохоронних органів на службу ("за сумісництвом") в комерційні структури та створення таких під патронажем правоохоронців. Родичі чиновників високого рангу з правоохоронних, митних або податкових органів раптом, незалежно від кваліфікації, опиняються на вельми грошових посадах у комерційних структурах. (Не менш успішні і родичі деяких високопоставлених службовців з інших органів влади.)

Умови для низової корупції. Соціологічні дослідження, які показують, що 98% автомобілістів хоч раз у житті давали хабар інспектору ДАІ, говорять не тільки про високий ступінь корумпованості цієї служби. Дані свідчать про широку корумпованість суспільної свідомості, про те, що низова корупція впроваджена в суспільну практику.

Привабливість низової корупції в тому, що при мінімальному ризику для обох сторін вона має специфічні цінності не тільки для одержувача (або вимагача) хабара, а й для хабародавця. Хабар допомагає вирішувати постійно виникаючі побутові проблеми; вона ж служить невеликою платою за постійну можливість дрібних порушень законів та інструкцій. Купюра, яку тримає в документах власник автомобіля, лежить там і на ті випадки, коли знадобиться перевищити швидкість, проїхати в автомобілі в стані сп'яніння.

Масштабна низова корупція гранично небезпечна, оскільки, по-перше створює сприятливий психологічний фон для існування інших форм корупції та, по-друге зрощує вертикальну корупцію. Остання ж є вихідним матеріалом для формування організованих корупційних структур і співтовариств.

Низова корупція в Україні виникає майже скрізь, де пересічний громадянин стикається з необхідністю звертатися до держави, або, навпаки, - держава вважає доречним тривожити громадянина. Нижче перераховуються тільки ***основні сфери***.

1. Житлово-комунальна сфера, як показують соціологічні опитування населення, сприймається людьми як одна з найбільш корумпованих. Здавалося б, поява ринку житла мало призвести до зменшення корупції в цій сфері. Однак вкоріненість її тут надзвичайно міцна. Недостатньо ввести ринок житла. Потрібен також і ринок послуг у цій сфері, який повинен з'явитися в результаті реформи ЖКГ.

2. Правоохоронні органи, і насамперед поліція (міліція), знаходяться на другому місці.

3. Податки та митні збори - прекрасне "живильне середовище" для низової корупції. Опитування багатостраждальних "човників" показали, що серед них практично немає тих, хто хоч раз не дав хабар митнику.

4. Призов на військову службу в останні роки проходить з постійними труднощами.

У зв'язку з цим буде цікаво дізнатися, що за попередніми оцінками, більше половини молодих людей, звільнених від призову в армію, домоглися цього за допомогою хабарів.

У додавання до перерахованого згадаємо ще ряд сфер і ситуацій, потрапляння в які пов'язане з високою ймовірністю зіткнення з корупцією:

- охорона здоров'я;
- освіта;
- збір штрафів та інших платежів з населення різними відомствами;
- видача дозволів на заняття різними видами діяльності;
- дозвіл на будівництво і наділення земельними ділянками;
- контроль з боку державних служб (пожежники, санепідемстанції тощо), від якого особливо страждає малий бізнес.

Прямий контакт влади з громадянином виникає **в двох випадках**.

Перший - коли влада повинна надати йому деякі послуги (дати дозвіл, надати довідку). У подібних ситуаціях корупції сприяє:

- збереження широкої сфери державних послуг, охоплених дозвільним принципом;
- незнання громадянами своїх прав на отримання послуг та обов'язків чиновників на їх надання;
- приховування чиновниками інформації про свої обов'язки і права громадян;
- ускладненість бюрократичних процедур;
- монополія відомств на надання послуг;

- структурні особливості органів влади, при яких одне відомство володіє повноваженнями як приймати владні рішення, так і надавати послуги.

Другий випадок: коли держава, виконуючи обмежуючу і регулюючу функції, зобов'язує громадянина поділитися своїми ресурсами, - стягнення обов'язкових платежів або накладення штрафів за порушення чинних норм.

У цих ситуаціях корупції сприяють наступні умови:

- відсутність зручних процедур реалізації громадянином своїх зобов'язань;
- неадекватність шкал штрафів, сприяюча ухиленню від їх сплати за допомогою хабарів;
- широкі можливості особистого розсуду чиновника при виборі санкцій.

Соціально-психологічні умови конкуренції. Морально-психологічна атмосфера в суспільстві серйозно впливає на рівень корупції. Більшість чиновників рано чи пізно стикаються з обставинами, в яких вони вперше повинні робити вибір: приймати чи не приймати корупційне рішення. Поява цих обставин залежить як від обговорюваних вище проблем і умов, що породжують корупцію, так і від соціально-психологічних факторів. Зрозумівши їх природу, легше визначити, що треба робити для боротьби з корупцією.

Серед найбільш поширених мотивів - компенсація за відчутий чиновником збиток, пов'язаний з проходженням служби. До втрати морального імунітету підштовхують:

- згадуване вище відчуття нестабільності;
- низька зарплата, яка не відповідає кваліфікації і відповідальності роботи;
- несправедливість при просуванні по службі;
- хамство або некомпетентність начальника.

Боротися з цим можна, відповідним чином змінюючи систему державної служби.

Ухвалення першого корупційного рішення може об'єднуватися інформаційним середовищем, навколишнього чиновника. Чесний чиновник, кожен день чув і читав одне і те ж: "У нас беруть усі!", Може почати сприймати себе білою вороною, невдахою, якому навіть хабарів ніхто не пропонує. Такому залишається тільки дочекатися "вдалого випадку".

Важлива особливість соціально-психологічного клімату в суспільстві, що сприяє процвітанню корупції, - подвійний моральний стандарт. З одного боку, корупція, особливо верхівкова, вважається суспільно неприйнятною.

Це всіляко підтримується та буденною мораллю, і пресою, і політичною практикою, експлуатуючої антикорупційну тематику.

З іншого боку, корупція, особливо низова, є прийнятою "за замовчуванням" частиною побуту. Продовжують існувати зони, майже закриті для дій правоохоронних органів. Звинувачення в корупції стали настільки повсякденними, що грань між нормою і відхиленням стирається.

Чиновник може стати корупціонером не тільки після прийняття критичного рішення, але і в результаті плавного переходу від дій "прикордонного" характеру до злочинних. Це полегшується тоді, коли не налагоджені чіткі технології управління, прийняття рішень, коли розмиті повноваження і сфери відання. У перехідні періоди плавне вповзання в корупцію полегшується також проходженням застарілим, але ще чинним традиціям, культурним стереотипам.

Подібні ефекти викликаються також співіснуванням старих і нових стереотипів адміністративної поведінки. Радянська система дозволяла легально конвертувати владу в особистий комфорт і нелегально - в особистий капітал. Але вона категорично забороняла зворотний шлях легальної конвертації. Винятки були, але вважалися неприйнятними і час від часу каралися. Можна було отримати тіньовий вплив, але не можна було легально за гроші отримати легальну владу.

Демократія дозволяє конвертувати економічний капітал у владний (наприклад, через механізм виборів), але у своїх розвинених формах перешкоджає конвертації владного капіталу в економічну.

Специфіка перехідного періоду - змішання традицій і культурних стереотипів, свобода практично безперешкодної конвертації одних форм капіталу в інші. У результаті посадові особи розглядають свою службу як продовження ринку, а демократію трактують як свободу перетворення нормального ринку в ринок корупційних послуг.

1.3. Наслідки корупції

У міркуваннях про нинішній стан України масштабна корупція стала одним з головних і загальноприйнятих тез. Одночасно вона як і раніше розглядається лише як один з видів злочинів, притаманних аморальним чиновникам. Вкрай слабо усвідомлюються негативні наслідки корупції, що, природно, погіршує терпиме ставлення до неї.

Безсумнівно, що корупція надає руйнівний вплив на всі сторони життя. Описувані нижче негативні наслідки корупції в більшій чи меншій мірі вже проявляються зараз в Україні.

Економічні наслідки.

1. Розширюється тіньова економіка. Тіньова економіка - соціально-економічні відносини між окремими громадянами, соціальними групами по використанню державної власності в корисливих особистих чи групових інтересах. Це призводить до зменшення податкових надходжень і ослаблення бюджету. Як наслідок: держава втрачає фінансові важелі управління економікою, загострюються соціальні проблеми через невиконання бюджетних зобов'язань.

2. Порушуються конкурентні механізми ринку, оскільки часто у виграші виявляється не той хто конкурентоспроможний, а той, хто незаконно зміг отримати переваги. Це тягне за собою зниження ефективності ринку та дискредитацію ідей ринкової конкуренції. \

3. Сповільнюється поява ефективних приватних власників, в першу чергу - через порушення в ході приватизації, а також штучних банкрутств, як правило, сполучених з підкупом чиновників.

4. Неefективно використовуються бюджетні кошти, зокрема, при розподілі державних замовлень і кредитів. Це ще більше посилює бюджетні проблеми країни.

5. Підвищуються ціни за рахунок корупційних "накладних витрат". У підсумку страждає споживач. Головною жертвою корупції завжди є верховний принципал - народ.

6. У агентів ринку з'являється невіра у здатність влади встановлювати, контролювати і дотримуватися чесні правила ринкової гри. Погіршується інвестиційний клімат, і, отже, не вирішуються проблеми подолання спаду виробництва, оновлення основних фондів.

7. Розширюються масштаби корупції в неурядових організаціях (на фірмах, підприємствах, в громадських організаціях). Це веде до зменшення ефективності їх роботи, а значить зниження ефективності економіки країни в цілому.

Соціальні наслідки.

1. Відволікаються колосальні кошти від цілей суспільного розвитку. Тим самим загострюється бюджетна криза, знижується здатність влади вирішувати соціальні проблеми.

2. Закріплюються і збільшуються різка майнова нерівність і бідність великої частини населення. Корупція підтримує несправедливий перерозподіл коштів на користь вузьких груп за рахунок найбільш вразливих верств населення.

3. Дискредитується право як основний інструмент регулювання життя держави і суспільства. У суспільній свідомості формується уявлення про беззахисність громадян як перед злочинністю, так і перед обличчям влади.

4. Корумпованість правоохоронних органів сприяє зміцненню організованої злочинності. Остання, зростившись із корумпованими групами

чиновників і підприємців, посилюється ще більше за допомогою доступу до політичної влади і можливостям для відмивання грошей.

5. Збільшується соціальна напруженість, що б'є по економіці і є загрозою для політичної стабільності в країні.

Політичні наслідки.

1. Відбувається зміщення цілей політики від загальнонаціонального розвитку до забезпечення володарювання тих чи інших кланів.

2. Зменшується довіра до влади, зростає її відчуження від суспільства. Тим самим ставляться під загрозу будь-які благі починання влади.

3. Падає престиж країни на міжнародній арені, зростає загроза її економічної та політичної ізоляції.

. Профанується і знижується політична конкуренція. Громадяни розчаровуються в цінностях демократії. Виникає розкладання демократичних інститутів.

5. Збільшується ризик краху народженої демократії по поширеному сценарію приходу диктатури на хвилі боротьби з корупцією.

Економічні втрати від корупції.

Економічні втрати від корупції набагато ширші і глибші, ніж просто сумарна величина хабарів - ціна, яку платять приватні особи або фірми корупціонерам - чиновникам і політикам. Головні втрати відбуваються від тих рішень, які приймаються агентами, що вступають у корупційні відносини. Наприклад, в результаті нечесно проведеного тендеру замовлення надходить недобросовісному виконавцю. Втрати, пов'язані з цією обставиною набагато більше величини хабара, що стимулював нечесне рішення тендерної комісії. Реальні втрати від корупції значно перевищують ті, які вдається обчислити на підставі порівняно невеликого числа виявлених корупційних актів і доведених до кінця розслідувань.

Економічні втрати від корупції можна розділити на дві категорії: прямі і непрямі. Прямі втрати від корупції - це недобір доходу бюджету внаслідок корупції та неефективне витрачання бюджетних коштів в силу тієї ж обставини. Непрямі втрати від корупції - це загальне зниження ефективності економіки, поєднане з корупцією. Вони також мають два додатки. Перший доданок - це втрати, пов'язані з причинами, що породжують корупцію. Приклад - адміністративні бар'єри. Вони призводять до корупції і одночасно знижують ефективність економіки. Другий доданок - втрати, породжувані самою корупцією. Приклад - падіння припливу інвестицій через корупцію. Підрахунок втрат від корупції вкрай непростий. Але дещо оцінити можливо.

Як показують окремі дослідження, важливу роль можуть грати різні приватні характеристики корупції, а не просто її загальний рівень. Приклад такої приватної характеристики - непередбачуваність послуг на корупційних ринках: невизначеність щодо корумпованості тих чи інших організацій, ступінь необов'язковості в поведінці корупціонерів і т.п. Так, аналіз взаємозв'язку корупції та прямих іноземних інвестицій показав, що дуже

велика роль інформованості про корумпованість країни і рівні хабарів: "невизначеність щодо корумпованості вбиває схильність до інвестування".

Оскільки корупція тісно пов'язана з існуванням і обсягом тіньової економіки, то заходи щодо скорочення корупції в принципі можуть призводити до скорочення і тіньового економічного сектора країни. А це, у свою чергу, може істотно позначитися на ефективності економіки в цілому і, насамперед, масштабі та ефективності соціальних програм, які залежать від обсягу зібраних податків.

Важливий вплив мають непрямі збитки, породжувані падінням престижу країни, зростанням звичайної злочинності, підбурювання корупції в правоохоронних органах, падінням рівня забезпечення національної безпеки через корупцію у Збройних Силах. Однак кількісна оцінка взаємозв'язку корупції та подібних соціально-політичних явищ вимагає не тільки розробки спеціальної методики, а й збору великої кількості мікроданих.

4. Завдання емпіричного вивчення корупції

Якщо відволіктися від суто академічного інтересу до проблеми корупції й зосередитися на важливою практичною завданням формування та реалізації антикорупційної політики, то вивчення корупції слід прирівняти до військової розвідки, без якої неможливий ефективний наступ. Ворога треба знати, плануючи наступальні операції; його необхідно постійно вивчати, щоб розуміти, чи правильно і ефективно реалізується антикорупційна політика. Адже корупція має унікальні адаптивні здібності. Вона видозмінюється і пристосовується не тільки під впливом антикорупційної політики, а й сама по собі, в процесі зміни управлінських функцій, політичних і суспільних умов і т.п. Тому антикорупційна політика повинна включати моніторинг корупції, який, у свою чергу, повинен володіти діагностичними можливостями. Тоді будуть можливі постійні та виправдані коригування антикорупційної політики, її пристосування до мінливих умов і швидкоеволюціонуючої корупції.

З цієї точки зору ***вивчення корупції має вирішувати такі завдання:***

- вивчення загальноприйнятих корупційних практик (як у хабарників, так і серед хабародавців);
- розкриття механізмів корупційних оборудок (від разових до побудови корупційних мереж);
- вимір рівня корупції;
- вимір структури корупції (за рівнями та інститутами влади, галузями економіки і т.п., пошук "слабких місць");
- аналіз факторів, що сприяють корупції;
- виявлення ресурсів антикорупції;

- виявлення ризиків антикорупції та осередків можливого опору антикорупційній політиці.

Рішення поставлених вище діагностичних завдань може здійснюватися за допомогою таких інструментів:

- аналіз функціонування органів влади;
- вивчення статистики (економічної, кримінальної тощо);
- вивчення конкретних кримінальних справ;
- аналіз законодавства;
- аналіз преси;
- соціологічні техніки (включене спостереження, інтерв'ю, фокус-групи, формалізовані інтерв'ю і т.п.).

5. Правові основи запобігання корупції

Однією із важливих проблем запобігання корупції є з'ясування її правових основ.

Правові основи запобігання корупції, як свідчить аналіз практики, помітно відстають від потреб практичної діяльності. В них допускаються нечіткість формулювань, неповнота розгляду загальних положень і окремих важливих тактичних питань. Все це породжує у практичних працівників незнання, неповноту використання наявних правових і тактичних можливостей, що тягне за собою серйозні прорахунки в роботі, негативно впливає на результат боротьби зі злочинністю.

Варто зазначити, що корупція розпочала своє існування не із здобуттям Україною незалежності, хоча на її поширення неодмінно вплинули, у той час, такі фактори, як побудова суспільства, заснованого на економічних началах, нерегульованість нормативними актами майже всіх сфер життя, а також злиденність населення. Все це сприяло перерозподілу влади та власності та укоріненню корупції в усіх сферах життя.

Корупція існувала ще в радянських республіках, причому із самого початку її створення хоча інформація про таке явище замовчувалася. Але вже тоді вживалися певні заходи протидії. Так, 26 квітня 1919 року Радою народних комісарів УРСР було прийнято Декрет «Про хабарництво та незаконні побори», відповідно до якого посадові особи, винні у прийнятті хабара, підлягали покаранню у вигляді позбавлення волі на строк не менше 5 років, штрафів у потрійному розмірі хабара та позбавленню права обіймати відповідальні посади в радянських і громадських закладах на строк не менше 10 років.

Якщо такі дії посадової особи було поєднано вимогою чи вимаганням, то покарання збільшувалося до призначення позбавлення волі на строк від 10 років, конфіскації майна та позбавлення права обіймати відповідальні посади в радянських і громадських закладах на строк не менше 20 років.

Якщо хабарництво було здійснене з метою вчинення злочину чи службового проступку, то винна особа підлягала покаранню у вигляді позбавлення волі на строк не менше 10 років, конфіскації майна та позбавлення права займати відповідальні посади в радянських і громадських закладах на строк не менше 20 років; або у вигляді смертної кари.

Якщо такі дії були поєднані з вимогою або вимаганням хабара, то винна особа підлягала покаранню у вигляді позбавлення волі на строк не менше 15 років, конфіскації майна та позбавлення права займати відповідальні посади в радянських і громадських закладах на строк назавжди; або у вигляді смертної кари.

Зауважимо, що навіть посягання на вчинення хабарництва вважалося закінченим злочином. Як бачимо, у боротьбі з кримінальною складовою корупції «хабарництвом» застосовувалися жорсткі санкції.

Наявність корупції в Україні визнано з набуттям державою незалежності. На її протидію спрямовано ряд нормативно-правових актів, створено організаційну систему, вжито цілу низку практичних заходів.

Так, 26 листопада 1993 року відповідно до Указу Президента України № 561/93 було створено Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю (ліквідований Указом Президента України від 8 лютого 2005 року № 208/2005).

Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю здійснював координацію діяльності всіх державних органів, на які цим Законом покладалося обов'язки здійснювати цю боротьбу. Положення про Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю затверджувалося Верховною Радою України.

Координаційний комітет по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю створювався у складі Голови Служби безпеки України, заступника Голови Служби безпеки України – керівника Головного управління по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю Служби безпеки України, Міністра внутрішніх справ України, першого заступника Міністра внутрішніх справ України – керівника Головного управління по боротьбі з організованою злочинністю Міністерства внутрішніх справ України, Голови Правління Національного банку України, Голови Державного комітету у справах охорони державного кордону України, Голови Державного митного комітету України, начальника Головного управління державної податкової служби України. До складу Координаційного комітету могли входити керівники інших міністерств та відомств, які брали участь у боротьбі з організованою злочинністю.

У засіданнях Координаційного комітету брали участь Голова Комітету Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією, Генеральний прокурор України, начальник управління Генеральної прокуратури України по нагляду за виконанням законів спеціальними підрозділами по боротьбі з організованою злочинністю.

До компетенції Координаційного комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю належало:

а) координація і сприяння діяльності органів, які беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю;

б) розробка стратегії і рекомендацій щодо тактики боротьби з організованою злочинністю;

в) організація співробітництва з питань боротьби з організованою злочинністю з відповідними органами інших держав та міжнародними установами;

г) підготовка щорічних і спеціальних доповідей (інформацій) про стан організованої злочинності в Україні, основні напрями та результати боротьби з нею і внесення їх на розгляд Президента України та Верховної Ради України;

д) вирішення питань щодо розпорядження фондом сприяння боротьбі з організованою злочинністю.

Рішення Координаційного комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю, прийняті в межах його компетенції та відповідно до законодавства України, були обов'язковими для виконання державними органами і посадовими особами, до яких вони звернені.

Для науково-дослідного забезпечення боротьби з організованою злочинністю при Координаційному комітеті був створений Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю.

Основними завданнями якого було: забезпечення реалізації єдиної державної політики у боротьбі з корупцією; координація та сприяння діяльності всіх державних органів, які беруть участь у боротьбі з корупцією; розробка заходів щодо запобігання встановленню корумпованих зв'язків кримінальних елементів з державними службовцями та іншими посадовими особами, втягненню їх у протиправну діяльність; організація міжнародного співробітництва з питань боротьби з корупцією

У жовтні 1995 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про боротьбу з корупцією», який визначав правові та організаційні засади запобігання корупції, виявлення та припинення її проявів. У ньому вперше давалось законодавче визначення поняття корупції та корупційних діянь, були визначені суб'єкти корупційних діянь та інших правопорушень, пов'язаних з корупцією, окреслено коло органів, які ведуть боротьбу з корупцією, та інші засади, спрямовані на попередження корупції й відповідальність за її вчинення.

Незважаючи на вжиті заходи щодо подолання корупції, досягти помітних зрушень у цій справі й усунути причини та умови, що сприяють корупційним проявам, не вдалося.

З метою підвищення ефективності боротьби з корупцією у квітні 1997 року Указом Президента України № 319/97 було затверджено Національну програму боротьби з корупцією.

Однак, низка заходів, передбачених Програмою, залишилися невиконаними, відповідно масштаби корупції не зменшилися. Вона набувала ще більшого поширення у різних сферах діяльності та була визнана на державному рівні одним з основних чинників, які створюють реальну загрозу національній безпеці та демократичному розвитку країни, що знайшло своє

відображення у Концепції боротьби з корупцією на 1998–2005 роки, затвердженій Указом Президента України від 24 квітня 1998 року № 367/98 . У ній вперше було сформульовано розуміння сутності корупції як соціального явища, визначено напрями запобіжного впливу на соціальні передумови корупції, комплекс політичних, економічних, правових, організаційно-управлінських, соціально-психологічних та інших заходів запобігання і протидії їй. Передбачено низку заходів, спрямованих на активізацію діяльності спеціальних органів з протидії проявам корупції.

В подальшому вживалося безліч організаційно-правових заходів, які, на жаль, залишилися малоефективними у протидії корупції.

11 червня 2009 року Верховною Радою України з метою гармонізації українського законодавства з відповідними міжнародними нормами було ухвалено Закон України «Про засади запобігання та протидії корупції». Цей Закон набрав чинності з дня його опублікування (18 липня 2009 року), а введення його в дію планувалося 1 січня 2010 року.

Попри це, термін введення в дію означеного Закону переносився законодавцем двічі, спочатку до 1 квітня 2010 року, а потім — до 1 січня 2011 року. Причиною такого «переносу» була неможливість практичної реалізації як його окремих положень, такі і положень Законів України «Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень» та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення», які були ухвалені одночасно із базовим Законом у цій сфері. І згодом, на підставі Закону «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України щодо запобігання та протидії корупції» від 21 грудня 2010 року №2808–VI, перелічені вище законодавчі акти взагалі було визнано такими, що втратили чинність. Однак з огляду на те, що Закон №2808–VI було офіційно оприлюднено лише 5 січня 2011 року, то 1 січня зазначені вище закони фактично почали діяти. У зв'язку з цим «автоматична» втрата ними чинності (у тому числі й тих їхніх положень, якими вносилися зміни до інших законодавчих актів), а також «повернення в дію» Закону України «Про боротьбу з корупцією» від 5 жовтня 1995 року було нічим іншим, як порушенням усталених правил законодавчої техніки.

Наступним кроком щодо удосконалення законодавства у сфері боротьби з корупцією стало прийняття парламентом 7 квітня 2011 року нового Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції», який набув чинності 1 липня 2011 року та значно розширив сферу діяльності щодо запобігання цьому явищу. В ньому чітко конкретизовано суб'єкти відповідальності за корупційні правопорушення, визначено види відповідальності (кримінальної, адміністративної, цивільно-правової та дисциплінарної), дискусія щодо запровадження відповідальності, особливо кримінальної (конкретизації діянь за статтями Кримінального кодексу), точилася тривалий час. Визначено процедуру спеціальної перевірки осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування тощо.

Протягом трьох років чинності цього Закону до нього було внесено численну кількість змін на підставі 13 законодавчих актів. До того ж,

рішенням Конституційного суду України положення Закону щодо заборони особам, зазначеним у п. 1 ч. 1 ст. 4 (президент України, голова Верховної Ради та ін.), брати участь у загальних зборах підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку, було визнано неконституційними.

У жовтні 2011 року Указом Президента України № 1001/2011 підготовлено та схвалено Національну антикорупційну стратегію на 2011–2015 роки. В ній зазначається, що корупція в Україні набула ознак системного явища, яке поширює свій негативний вплив на всі сфери суспільного життя, все глибше укорінюючись у повсякденному житті як основний, швидкий та найбільш дієвий протиправний засіб вирішення питань, досягнення певних цілей.

Відповідно до положень цієї Стратегії було підготовлено та Постановою Кабінету Міністрів України від 28 листопада 2011 р. № 1240 затверджено Державну програму щодо запобігання і протидії корупції на 2011–2015 роки. Її метою було впровадження механізмів зменшення рівня корупції в Україні. Стосовно дієвості цієї Програми, слід зазначити, що із 46 заходів, спрямованих на удосконалення нормативно-правової бази, у 39 термін виконання визначено 2011–2014 рр. Однак, переважна більшість з них залишилися не реалізованими. Це при тому, що для кардинального поліпшення ситуації у сфері боротьби з корупцією в Україні, забезпечення узгодженості дій правоохоронних органів у цій сфері Указом Президента України від 26 лютого 2010 року № 275/2010 було утворено Національний антикорупційний комітет, який діяв до 14 жовтня 2014 р., як консультативно-дорадчий орган при Президентові України. Очолював Комітет особисто Президент України. Виконавчим секретарем було визначено спочатку Міністра юстиції України, а в подальшому Секретаря Ради національної безпеки і оборони України. Організаційно-технічне забезпечення його діяльності здійснював Апарат РНБО України, а наукове супроводження покладалося на Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України. За оцінками окремих експертів та громадської організації «Транспаренсі Інтернешнл», в Україні цей Комітет був мало дієвим.

В Україні зареєстровано цілу низку громадських організацій, зокрема: Антикорупційне бюро в Україні; Всеукраїнська громадська організація Антикорупційний комітет; Центр протидії корупції та ін.

Їх метою є: зміна суспільного ставлення до корупції; здійснення інформаційної підтримки та координація діяльності громадських організацій, що працюють у сфері боротьби з корупцією; співпраця з органами державної влади, органами місцевого самоврядування та громадськими організаціями; участь у підготовці та публікації аналітичних матеріалів на тему корумпованості влади; реалізація просвітницьких заходів серед громадян України; проведення конференцій, «круглих столів», присвячених протидії корупції, тощо.

Глибокі теоретичні дослідження правових основ запобігання корупції дозволили на основі розроблених і сформульованих теоретичних висновків та пропозицій розглянути окремі актуальні аспекти цієї проблеми.

Отже, правову основу запобігання корупції становлять Конституція України, Кримінальний та Кримінальний процесуальний кодекси України, Закони України «Про міліцію (Національну поліцію)», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про запобігання корупції», «Про Національне антикорупційне бюро України», «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки», «Про прокуратуру», міжнародні договори, згоду на обов'язковість виконання яких надано Верховною Радою України, а також прийнятими на їх виконання іншими нормативно-правовими актами.

Однак, найбільш дієві, на нашу думку, заходи, вжиті в Україні останнім часом.

Так, у вересні 2014 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про очищення влади», який набрав чинності з 16 жовтня п.р. і визначає правові й організаційні засади проведення перевірки державних службовців та прирівняних до них осіб, посадових осіб органів місцевого самоврядування, перелік суб'єктів перевірки, тобто запроваджує конкретний механізм люстрації (очищення) влади.

Органом, уповноваженим на забезпечення проведення перевірки, визначено Міністерство юстиції України. Для забезпечення здійснення громадського контролю за процесом очищення влади (люстрації) та дотримання Закону України «Про очищення влади» при Міністерстві утворено дорадчий громадський орган з питань люстрації (Громадський люстраційний комітет), що є позитивним з огляду на необхідність забезпечення конституційних прав і свобод громадян. Передбачається утворення таких представництв у областях.

Для реалізації цього Закону Кабінет Міністрів України 16 жовтня 2014 року прийняв Постанову «Деякі питання реалізації Закону України «Про очищення влади» № 563 та Розпорядження «Про затвердження плану проведення перевірок відповідно до Закону України «Про очищення влади» № 1025-р.

У жовтні 2014 року Верховна Рада України прийняла низку законів, спрямованих на посилення протидії корупції, у тому числі:

Закон України «Про запобігання корупції» прийнятий 14 жовтня 2014 року № 1700-VII.

Вказаний Закон України:

1. Чітко встановлює коло суб'єктів, на яких поширюється дія цього Закону (ст. 3):

а) особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування:

б) особи, які для цілей цього Закону прирівнюються до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування:

в) особи, які постійно або тимчасово обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або спеціально уповноважені на виконання таких обов'язків у

юридичних особах приватного права незалежно від організаційно-правової форми, а також інші особи, які не є службовими особами та перебувають з підприємствами, установами, організаціями в трудових відносинах.

2. Визначає статус (ст. 4) Національного агентства з питань запобігання корупції (далі □ Національне агентство).

Національне агентство – є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику.

Також Закон визначає: склад (ст. 5), повноваження (ст. 7, 11), права (ст. 12), організацію діяльності (ст. 8), гарантії незалежності (ст. 9), правовий статус членів, працівників апарату та територіальних органів (ст. 10), контроль за діяльністю (ст. 14), соціальний захист членів та працівників апарату (ст. 15), оплату праці членів та працівників апарату (ст. 16), фінансове та матеріально-технічне забезпечення (ст. 17) Національного агентства.

3. Передбачає формування та реалізацію антикорупційної політики (Антикорупційна стратегія) (розділ III, ст. 18), засади якої визначаються Верховною Радою України; приймаються Антикорупційні програми (ст. 19); Національним агентством готується проект щорічної національної доповіді щодо реалізації засад антикорупційної політики, який не пізніше 1 квітня подається до Кабінету Міністрів України (ст. 20); передбачає участь громадськості в заходах щодо запобігання корупції (ст. 21).

4. Визначає заходи запобігання корупційним та пов'язаним з корупцією правопорушенням (Розділ IV).

Встановлює обмеження щодо: використання службових повноважень чи свого становища (ст. 22); одержання подарунків (ст. 23); запобігання одержанню неправомірної вигоди або подарунка та поводження з ними (ст. 24); сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності (ст. 25); обмеження після припинення діяльності, пов'язаної з виконанням функцій держави, місцевого самоврядування (ст. 26); спільної роботи близьких осіб (ст. 27).

5. Визначає заходи запобігання та врегулювання конфлікту інтересів (Розділ V), зокрема покладає на суб'єктів цього Закону (п. 1, 2 ст. 3), певні зобов'язання (ст. 28).

Для запобігання та врегулювання конфлікту інтересів передбачаються заходи: зовнішнього та самостійного врегулювання конфлікту інтересів (ст. 29); усунення від виконання завдання, вчинення дій, прийняття рішення чи участі в його прийнятті (ст. 30); обмеження доступу до інформації (ст. 31); перегляд обсягу службових повноважень (ст. 32); здійснення повноважень під зовнішнім контролем (ст. 33); переведення, звільнення особи у зв'язку з наявністю конфлікту інтересів (ст. 34).

6. Встановлює вимоги до поведінки осіб (ст. 37), додержання етичних норм (ст. 38); пріоритету інтересів (ст. 39); політичної нейтральності (ст. 40); неупередженості (ст. 41); компетентності та ефективності (ст. 42); нерозголошення інформації (ст. 43); утримання від виконання незаконних рішень чи доручень (ст. 44).

7. Передбачає заходи щодо фінансового контролю (Розділ VII), а саме: подання декларацій особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (ст. 45), перелік інформації, що зазначається в декларації (ст. 46); облік та оприлюднення декларацій (ст. 47); контроль та перевірку (ст. 48); строки подання декларацій (ст. 49); повну перевірку зазначених у декларації відомостей (ст. 50); моніторинг способу життя суб'єктів декларування (ст. 51); а також додаткові заходи здійснення фінансового контролю (ст. 52).

8. Забезпечує державний захист викривачів, які надають допомогу в запобіганні і протидії корупції (Розділ VIII, ст. 53)

9. Встановлює інші механізми запобігання і протидії корупції (Розділ IX), зокрема: заборону на одержання пільг, послуг і майна органами державної влади та органами місцевого самоврядування (ст. 54); вимоги щодо антикорупційної експертизи (ст. 55); спеціальної перевірки (ст. 56) та порядку її проведення (ст. 57); використання результатів проведення спеціальної перевірки (ст. 58); ведення Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення (ст. 59); вимоги щодо прозорості та доступу до інформації (ст. 60).

10. Визначає засади запобігання корупції у діяльності юридичних осіб, що передбачають антикорупційну програму (ст. 62) та вимоги до неї (ст. 63), правовий статус Уповноваженого (посадової особи юридичної особи, що призначається відповідно до законодавства про працю керівником юридичної особи або її учасниками (засновниками) у порядку, передбаченому ухваленою антикорупційною програмою), (ст. 64).

11. Передбачає відповідальність за корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення та усунення їх наслідків (Розділ XI, ст. 65). За вчинення корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень особи, можуть бути притягнуті до кримінальної, адміністративної, цивільно-правової або дисциплінарної відповідальності.

Також передбачено порядок відшкодування збитків, шкоди, завданих державі внаслідок вчинення корупційного правопорушення (ст. 66); визнання незаконними актів та правочинів (ст. 67); відновлення прав і законних інтересів та відшкодування збитків, шкоди, завданих фізичним та юридичним особам внаслідок вчинення корупційного правопорушення (ст. 68); вилучення незаконно одержаного майна (ст. 69).

12. Окрім того, визначено засади міжнародного співробітництва у сфері запобігання і протидії корупції (Розділ XII ст. ст. 70 – 73), відповідно до укладених Україною міжнародних договорів про співробітництво з іноземними державами, міжнародними організаціями, які здійснюють заходи щодо запобігання і протидії корупції.

Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14 жовтня 2014 року визначає правові основи організації та діяльності Національного антикорупційного бюро України.

Законом визначено статус Національного антикорупційного бюро України (ст. 1); правову основу, основні принципи його діяльності (ст. ст. 2 – 3); гарантії незалежності (ст. 4); загальну структуру і чисельність (ст. 5); обов'язки (ст. 16), права Національного бюро та його працівників (ст. 17), порядок конкурсного відбору Директора Національного бюро, порядок його призначення та повноваження (ст. ст. 6 – 8); директорів територіальних управлінь (ст. 9), працівників Національного бюро (ст. 10), їх спеціальні звання (ст. 11), присягу (ст. 12); застосування засобів впливу, спеціальних засобів та вогнепальної зброї (ст. 18); обмеження (ст. 13); порядок стажування (ст. 14); відповідальність (ст. 20); правовий і соціальний захист (ст. ст. 21 – 22); оплату праці (ст. 23); фінансове та матеріально-технічне забезпечення (ст. ст. 24 – 25); контроль за діяльністю Національного бюро та його підзвітність (ст. 26); підрозділи внутрішнього контролю (ст. 27).

Для отримання заяв і повідомлень, у тому числі анонімних, про кримінальні правопорушення в Національному бюро створюється спеціальна телефонна лінія та забезпечується можливість подання таких повідомлень через офіційний веб-сайт Національного бюро в мережі Інтернет та засобами електронного зв'язку (ст.19).

Закон України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки» від 14 жовтня 2014 року визначив першочергові заходи із запобігання та протидії корупції, що повинні створити основу для подальшого проведення реформи у цій сфері, яка включає в себе формування та реалізацію державної антикорупційної політики; запобігання корупції; покарання за корупцію; формування негативного ставлення до корупції; оцінку результатів та механізм реалізації антикорупційної стратегії. Фактично це програма протидії корупції, яка вперше прийнята у вигляді окремого закону. Раніше подібні програми Кабінет Міністрів України ухвалював постановами.

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення кінцевих вигодоодержувачів юридичних осіб та публічних діячів», що встановлює механізм розв'язання проблеми виявлення фізичної особи – кінцевого вигодоодержувача юридичних осіб, а також вільного доступу до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно. Дія цього Закону спрямована на унеможливлення легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, оскільки всі юридичні особи приватного права повинні вказувати кінцевого вигодоодержувача – фізичну особу при реєстрації, зміні власності юридичної особи, а також при відкритті рахунків у фінансових установах.

Однак, найважливішим, на нашу думку, є доповнення Кримінального кодексу України ст. 2092 «Порушення вимог щодо подання інформації про кінцевого вигодоодержувача (вигодоодержувачів) юридичної особи», яка передбачає відповідальність керівника юридичної особи або особи, уповноваженої діяти від імені юридичної особи (виконавчого органу), за неподання державному реєстратору інформації про кінцевого вигодоодержувача (вигодоодержувачів) юридичної особи, передбаченої

Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців», або подання ними державному реєстратору завідомо неправдивої інформації про кінцевого вигодоодержувача (вигодоодержувачів) юридичної особи. Такі діяння караються штрафом від однієї тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста шістдесяті до двохсот сорока годин.

Крім законів, прийнятих Верховною Радою України, правове регулювання запобігання корупції здійснюється також указами Президента України, постановами і розпорядженнями Кабінету Міністрів України, міжвідомчими та відомими підзаконними нормативно-правовими актами.

Так, прийнято Указ Президента України «Про Національну раду з питань антикорупційної політики» від 14 жовтня 2014 року № 808/2014, відповідно до якого при Президентові України утворено консультативно-дорадчий орган – Національну раду з питань антикорупційної політики та затверджено положення про неї.

Основними завданнями Національної ради є:

- підготовка та подання Президентові України пропозицій щодо визначення, актуалізації та вдосконалення антикорупційної стратегії;

- здійснення системного аналізу стану запобігання і протидії корупції в Україні, ефективності реалізації антикорупційної стратегії, заходів, що вживаються для запобігання і протидії корупції;

- підготовка та надання Президентові України узгоджених пропозицій щодо поліпшення координації та взаємодії між суб'єктами, які здійснюють заходи у сфері запобігання і протидії корупції;

- оцінка стану та сприяння реалізації рекомендацій Групи держав проти корупції (GRECO), Організації економічної співпраці і розвитку (ОЕСР), інших провідних міжнародних організацій щодо запобігання і протидії корупції, підвищення ефективності міжнародного співробітництва України у цій сфері;

- сприяння науково-методичному забезпеченню з питань запобігання і протидії корупції.

Негайне запровадження та реалізація вищезазначених правових і організаційних заходів у комплексі, належне виконання їх усіма членами суспільства, на нашу думку, сприятиме посиленню протидії корупції в Україні, хоча окремі їх аспекти вже піддаються критиці, як недосконалі й такі, що можуть неоднозначно тлумачитися та застосовуватися на практиці й потребують додаткового регулювання та розкриття.

Постановою Кабінету Міністрів України від 18 березня 2015 року № 118, «Про утворення Національного агентства з питань запобігання корупції» відповідно до якої утворюється Національне агентство з питань запобігання корупції як центральний орган виконавчої влади із спеціальним статусом, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України.

ДЕРЖАВНА ПРОГРАМА щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015 —

2017 роки (ЗАТВЕРДЖЕНО постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 265)

Метою Програми є створення ефективної загальнодержавної системи запобігання та протидії корупції на основі нових засад формування та реалізації антикорупційної політики. Досягнення мети Програми можливе шляхом імплементації нових засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2014 — 2017 роки, затвердженої Законом України від 14 жовтня 2014 р. № 1699-VII, а також належного впровадження нового базового антикорупційного законодавства, зокрема Законів України “Про запобігання корупції” та “Про Національне антикорупційне бюро України”.

Антикорупційна стратегія визначає пріоритети державної антикорупційної політики до 2018 року, реалізація яких створить основу для подальших реформ у цій сфері, зокрема дасть змогу усунути одну з основних причин незадовільного стану справ у сфері антикорупційної політики в Україні, якою є фрагментарність і недосконалість законодавчої та інституційної антикорупційної інфраструктури.

Закон України “Про запобігання корупції” визначає засади формування, моніторингу, координації впровадження антикорупційної політики, залучення інститутів та організацій громадянського суспільства, представників бізнесу до цих процесів, регулює превентивну діяльність державного механізму, спрямовану на усунення можливостей та стимулів для корупційної поведінки як у публічному, так і приватному секторах, а також передбачає утворення Національного агентства з питань запобігання корупції як ключового елемента інституційного забезпечення державної антикорупційної політики.

Закон України “Про Національне антикорупційне бюро України”, а також зміни, що вносяться до кримінального законодавства зазначеним Законом та Законом України “Про запобігання корупції”, створюють законодавчі підстави для кримінального переслідування найбільш небезпечних проявів корупції.

Таким чином, імплементація цих базових антикорупційних актів дасть можливість сформувати систему запобігання та протидії корупції, що, в свою чергу, суттєво зменшить гостроту проблеми корупції.

Виконання Програми дасть змогу здійснити невідкладні заходи з проведення антикорупційної реформи, зокрема:

забезпечити формування та реалізацію державної антикорупційної політики на основі результатів аналізу достовірних даних про корупцію та чинники, які її обумовлюють, впровадити ефективний моніторинг та координацію реалізації антикорупційної політики незалежним спеціалізованим органом із залученням представників громадянського суспільства;

зменшити вплив корупціогенних ризиків на діяльність органів законодавчої влади, посилити громадський контроль за їх діяльністю;

створити ефективні механізми запобігання корупції, конфлікту інтересів, порушенню етичних стандартів поведінки та забезпечити контроль

за дотриманням правил щодо доброчесності особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, іншими особами, утворити з цією метою Національне агентство з питань запобігання корупції;

посилити ефективність діяльності органів судової влади та системи кримінальної юстиції у переслідуванні осіб, які вчинили корупційні правопорушення, забезпечити ефективну роботу Національного антикорупційного бюро України;

сприяти усуненню корупційних передумов ведення бізнесу, сформувати нетолерантне ставлення бізнесу до корупції;

розширити можливості для доступу до суспільно важливої інформації;

сформувати в суспільстві ідеї нетерпимості до корупції, підвищити рівень довіри населення до влади;

забезпечити виконання рекомендацій міжнародних антикорупційних моніторингових механізмів, зокрема у рамках моніторингового механізму Конвенції ООН проти корупції, Групи держав проти корупції (GRECO), Антикорупційної мережі Організації економічної співпраці та розвитку для Східної Європи та Центральної Азії, імплементацію критеріїв у рамках виконання Плану дій з лібералізації візового режиму з Європейським Союзом та Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами — членами.

Поточний моніторинг та координація виконання Програми здійснюються Національним агентством з питань запобігання корупції (до його створення та початку діяльності — Мін'юстом).

Оцінка стану виконання Програми проводиться Кабінетом Міністрів України:

щокварталу за результатами розгляду узагальненої Національним агентством з питань запобігання корупції (до його створення та початку діяльності — Мін'юстом) інформації;

щороку під час розгляду національної доповіді щодо реалізації засад антикорупційної політики.

Крім того, оцінка ефективності Програми здійснюється Верховною Радою України під час проведення парламентських слухань з питань ситуації щодо корупції та затвердження національної доповіді щодо реалізації засад антикорупційної політики.

Програма підлягає щорічному перегляду Кабінетом Міністрів України з урахуванням результатів оцінки стану її виконання.

Фінансування Програми здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів у межах видатків, передбачених виконавцю, відповідальному за виконання заходів і завдань Програми, а також інших джерел, не заборонених законом.

Обсяг фінансування Програми уточнюється щороку під час складання проектів Державного бюджету України та місцевих бюджетів на відповідний рік.

Таким чином, правовою основою запобігання корупції є система державних законодавчих і підзаконних актів, що визначають суспільно-правову необхідність проведення комплексу передбачених законом заходів, їх правові, організаційно-тактичні основи, гарантії законності їх застосування.

6. Поняття і класифікація основних принципів запобігання та протидії корупції

Принципи запобігання і протидії корупції – керівні ідеї, основні засади, які напрацьовані практичною діяльністю суб'єктів протидії корупції та організованої злочинності, закріплені в нормативно-правових актах, регулюють суспільні відносини у даній в сфері між її учасниками.

У відповідності до вимог Закону України «Про запобігання корупції» діяльність із запобігання та протидії корупції ґрунтується **на принципах:**

- верховенства права;
- законності;
- комплексного здійснення правових, політичних, соціально-економічних, інформаційних та інших заходів;
- пріоритетності запобіжних заходів;
- невідворотності відповідальності за вчинення корупційних правопорушень;
- відкритості та прозорості діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
- участі громадськості у заходах щодо запобігання і протидії корупції, державного захисту осіб, які надають допомогу у здійсненні таких заходів;
- забезпечення відновлення порушених прав і законних інтересів, відшкодування збитків, шкоди, завданої корупційним правопорушенням.

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» основними принципами діяльності Національного бюро є:

- 1) верховенство права;
- 2) повага та дотримання прав і свобод людини і громадянина;
- 3) законність;
- 4) безсторонність та справедливість;
- 5) незалежність Національного бюро та його працівників;
- 6) підконтрольність і підзвітність суспільству та визначеним законом державним органам;
- 7) відкритість для демократичного цивільного контролю;
- 8) політична нейтральність і позапартійність;
- 9) взаємодія з іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями.

Принцип верховенства права - це правова норма, яка передбачає, що жодна людина не може діяти поза законом, ніхто не може бути покараним

державою, крім як за порушення закону, і ніхто не може бути засудженим за порушення закону іншим чином, ніж у порядку, встановленому законом.

Принцип законності є складовою принципу верховенства права і передбачає, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Отже, Закони України «Про запобігання корупції», «Про Національне антикорупційне бюро України», «Про оперативно-розшукову діяльність» та інші закони, що регламентують цей вид правоохоронної діяльності, крім принципів, раніше зазначених, вказують і на інші принципи, які закріплені в оперативно-розшуковому законодавстві та відомчих нормативних актах, які є галузевими (спеціальними), так як вони притаманні саме такій галузі правоохоронної діяльності, як оперативно-розшукова.

Такими принципами є конфіденційність, конспірація, наступальність (оперативність), поєднання гласних та негласних заходів боротьби зі злочинністю.

Принцип конфіденційності – це вимога нормативно-правового характеру, що зобов'язує оперативного працівника, а також осіб, які беруть участь в ОРД, не розголошувати конфіденційні відомості про осіб, які співробітничать з оперативними підрозділами, якщо вони не містять інформації про вчинення заборонених законом дій.

Принцип конспірації – полягає в організації діяльності ОРД таким чином, щоб зберегти в таємниці від сторонніх осіб (перш за все від тих, хто вчинив злочин чи підозрюється у його вчиненні) тактику, зміст, форми, заходи, сили і засоби здійснення конкретних оперативно-розшукових заходів.

Принцип наступальності (оперативності) – напрацьований практикою, передбачає швидке і систематичне проведення оперативно-розшукових заходів, що випереджають дії осіб як при підготовці ними злочинів, так і після їх вчинення.

Принцип поєднання гласних та негласних заходів боротьби зі злочинністю – впливає зі змісту самого поняття ОРД, яка являє собою систему гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, а саме дає можливість реалізувати результати негласної роботи в інтересах кримінального судочинства.